

АУРОБИНДО ГҲОШНИНГ ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ИНСОН МАСАЛАСИНИНГ ТАҲЛИЛИ

У. З. Искандаров

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

Аннотация.

Мақолада Ауробиндо Гҳошнинг инсон ҳақидаги муҳим фалсафий ғоялари илгари сурилган, Файласуф ўзининг инсон концепциясини яратишда, инсон маънавий - ахлоқий фазилатлар ҳақидаги қарашлари, инсон борлиғи ва унинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни, ҳамда унинг асосий хусусиятлари, таълим – билимга асосланган этник фазилатлар ва санъатларни халқларга сингдириши, унинг тарбиявий идеали, шунингдек, инсон ҳақидаги фалсафий - дидактик қарашларининг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти ва унинг моҳияти масалалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Инсон, жамият, таълим - тарбия, ҳайвонот ва ўсимлик, одоб – ахлоқ, эзгулик, эркинлик, билиш, инсонпарварлик, тўғрисиўзлик, одиллик, қадрият, адаптация.

Кириш. Жамиятда ҳар бир шахснинг ижтимоий ҳаёт йўналишини бир мувозанатда ушлаб турувчи кучлар мавжуд бўлади. Улардан бири сифатида кўриладиган инсоннинг олий онгини таъминловчи ирода бўлса, иккинчиси инсоннинг ҳаётини кучига тириклик бахш эталадиган, онгли тупроқ каби сингдирувчи, шахснинг фикр ва ғояларидан ташкил топадиган ҳамда номукамал ақлини ишга соладиган иродадир. Шудай қилиб улар мукамал ирода ва ўзгарувчи ирода ҳисобланади.

Ҳозирги инсонлар ҳаётнинг паст баландлигига зўрға бардош беради, унданданда юқори қийинчиликларга чидаш эса улар учун эришиб бўлмайдиган доvon сифатида кўрилади. Худди Алишер Навоийнинг комил инсон тушунчаси каби унга фақат ҳаракат қилади аммо ундай бўла олмайди, унга қанчалик яқинлашганинг сингари узоқлашиб бораверади. Шу йўллари босиб ўтиб комилликка еришилади. Ауробиндо Гҳошнинг айтишича инсон ўз – ўзини енгиш ва ортда қолдириш инсонга ҳузр бахш этади зероки ўзининг ўзидан устунлик қилиши барча инсонларга ҳам насиб қилавермайди. Биз биламизки оддий инсон табиати тирик табиатдаги ўзига хос ўзгарувчанлик сифатида қараладиган ҳодисадир. Шу сабабли табиатдаги ўзгарувчанликка биз топилган нуқсон сифатида қарашимиз мутлақо нотўғри. Инсоннинг ғайритабиий қобилияти бу унинг юқори ондан мукамалликка қараб ўтиб кетганлигидан деб баҳолаймиз. Бу мукамаллик ҳали тўғри тартибга солинмаган, она табиатни ҳисобга олиб

тирикликни нотўғри ташкил этган, қобилиятларини ва ўз салоҳиятини тараққиётининг тадрижий ривожланишини ўсимлик ва ҳайвонот дунёси билан солиштирганда ҳайвон каби ўз табиатининг имкониятларидан тўлиқ камолотига етмаганини кўришимиз мумкин[1]. Жумлаларни ўқиб биров тушунмовчиликка келиш мумкин. Бу ерда инсоннинг табиатдаги қобилиятларини ўз имконияти даражаси етгунича фойдаланаолиши ҳақида сўз юритилмоқда аммо, бу қобилиятларни ташқарига инсон тўлиқ чиқариб бераолмайди. Зеро ҳайвонот дунёсида ҳайвонлар оллоҳ томонидан берилган куч – қудратини тўлиқ ҳаракатга келтираолади. Биз қанчалик ҳаракат қилмайлик ўсимлик ва ҳайвонот дунёсининг мукамаллигига эришаолмаймиз. Файласуфимиз шу ерда одамзотнинг нима сабабдан номукамаллик эга эканлигини тушунтирар экан, одамзотнинг икки ёқлама табиатга эгалигини айтишимиз мумкин, биринчидан ҳайвоний табиатга эга эканлиги яъни ҳаётининг инстинктларини ошириш ва қондириш учун яшаши ҳамда иккинчи табиати унинг онгли равишда ички табиатини ривожлантиришга қаратилган ярим илоҳийликнинг ажойиб кўриниши бўлмиш яхшилик ва гузаллик ҳақида сўз олиб бормоқда.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review).

Адабиётларимизнинг кўп қисми хориж адабиётларидан ташкил топган бўлиб, асосан мақоламиз мавзуси асосида йиғилган. Бундан ташқари ўзимизнинг шахсий мақолаларимиздан ҳам иқтибослар келтириб ўтилган. Хусусан Е.С. Крючованинг. “Шри Ауробиндо о духовной трансформации и ее необходимости для духовного возрождения человечества” номли мақола мавзумизга мос ҳолда уни очиб беришда фойдаланилган. Худди шунга мос адабиётларимиздан Булгаков С.Н., свящ. Тихие думы ва Ауробиндо Гхош. Человеческий цикл асарларида инсон ҳаётининг олий мақсади ва инсон онгининг Supermind даражалари кўрсатиб ўтилган. Бундан ташқари Шри Ауробиндо Гхошнинг айнан мақоламиз асоси бўлган Синтез Йоги ва Ромаҳнинг О.В. Теория культуры асарлари ўрин олган. Буларда инсон онгининг устириш илмий ривожланиш орқали маънавий юксакликка эришиш йўллари ҳақида ўзимизнинг шахсий фикрларимизни киритиб ўтдек.

- Тадқиқот методологияси (Research Methodology).

Инсон ҳаёти одатда ўзининг еҳтиёжлари ва истакларининг ўсишини қондиришдан ҳамда жамият олдида ўзини эътироф этишга ва ҳар соҳада мукамаллик томон ҳаракат қилишдан иборат бўлиб қолмоқда. Ушбу эҳтиёжларнинг асоси бўлмиш ҳаётининг кучининг биринчи ҳаракати инстинктив ва онгсизликдир. Шунини айтиб ўтишимиз жоизки, ҳозирда инсонларнинг жамиятда адаптация қилиш ва ҳаётни давом эттириш учун яъни мавжудликни тўхтатмаслик учун табиий эҳтиёжларни қондириши кейин эса ўсишга ва жисмоний ҳаракат эҳтиёжини босишга интилиши ўз – ўзидан инсонни яшашга бўлган ҳаракатини жадаллаштириб боради. Бундан сўнг эса ирода эркинлиги

шахсни тур хил завқланишларга чорлайди. Ҳайвонот ва ўсимлик дунёсида шуни эътироф этамизки, она табиатнинг турли хил тириклик шакллари битмас – туганмас энергияси қандай қилиб ўзи – ўздан инстинктив тарзда намоён бўлиши, уни автоматик импульсга қанчалик буйсунишини кўришимиз мумкин. Бу позициядан тўғри сабабиятни танлаб олиш мушкулдир аммо, Ауробиндо Гхош бунинг талқинини тўғри очиб берган файласуфлардан биридир. Аслида инсоннинг бундай чалқашликларга дуч келиши унинг барча муаммоларнинг асл моҳиятини тушунмаслигидадур. Бунга мисол тариқасида немис файласуфи Фридрих Нетшининг “виталистик” фалсафасини мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Унинг талиқинига қарасак, вазифа ўзининг асл ва ҳақиқий “мен”ини топаолмаган ва ҳозирда аниқ моҳияти бўлмиш инсоний ҳолатидан суперменини ривожлантиришгача бўлган сабабиятдир[2].

Аслини олиб қарасак ҳақиқий “мен” одамзотнинг табиатини талқин қилар экан, буни Гхош илоҳий моҳият деб тушунтиради. Бу шундай нарсаки инсонда илоҳийлик уруғини топиш мумкинми? Супермен бу инсонийлик ҳаёт тарзига тушиб қолмасдан ундан инсон “мен” ни топади ва яна ўз ҳолатга қайтади. Инсоннинг супермени интелектуал ақл ва ирода қилаолмайдиган мукамал илоҳийликни қарор топишида хизмат қиладиган ягона воситадир[3]. Негадир оддий одам учун супермен ҳақидаги тасаввурнинг ўзи кўрқинчли ва дахшатли туюлади сабаби унинг чин моҳиятини тушуниб етмаганидан ва илоҳий инсонийликка етиб бормаганидан.

- Таҳлил ва натижалар (Analysis and results).

Ҳаёт ва материяни ўрганган инсоннинг тажрибаларига таянган ҳолда шуни айтишимиз мумкинки, ҳаёт ва материянинг энг кучли ва муҳим қуроли бу онгдир. Онгни материя деб айтолмаймиз аммо материянинг онгли англашимиш мумкин бўлаолади ва биз шунинг учун ҳам унинг қуролини онг деб бемалол қайта – қайта такрорлайоламиз. Шу ўринда бир нарсани таъкидлашимиз мумкинки, кейинги даврларни “материализм даври” деб таъкидлаш ўринлидир, буни файласуф инсонларни нафслари шундай каттаки, бу нафснинг ортидан ўзининг ҳалокатини ҳам кўрмай қолади, улар мол – мулк, тижорат ва шунга ўхшаш буюмларнинг ортидан югуриши шу материализмга тобелигини кўрсатмоқда. Инсоннинг моддиятга тобелиги йилдан йилга ўсиб бормоқда натижа эса аламли тарзда ёмонлашмоқда. Одамзоднинг моддийлашуви одоб – ахлоқ категорияларини инсон онгидан сиқиб чиқармоқда, инсонларнинг ўзига ишончи йилдан йилга пасайиб ўзини кераксиз буюмдек ҳис қилмоқда. Бизнинг ақлимиз ҳаёт ва материянинг хизматкорига айланиб бормоқда, аслида ақл – онг инсонни барча соҳаларида моддийлик, маънавийлик ва ахлоқийда бошқарувчи рол вазифасини бажариши лозим[4]. Бизчи биз нимага айлангирдек ақлимизни? руҳимизни маънавиятимизни моддий манфаатларимизни қондириш учун ўз –

Ўзимизга қабр қазиб жаҳон уруши оловини ёқиб цивилизациялашган халқлар ўртасида сунъий келишмовчилик келтириб чиқарди. Буларнинг барчаси ақлимиз, онгимиз ва руҳимизни нафсимизнинг ажойиб хизматкорига айлантирганимиздан келиб чиқди. Жаҳон бозорида савдо - сотиқнинг ривожланиши, жамиятларнинг иқтисодий, сиёсий ва маънавий жиҳатдан цивилизациялашуви ҳамда давлатларнинг ерга эгалик қилишида нафсларининг қондирилмаслиги натижасида биринчи жаҳон урушини юзага келтирди. “Бу муаммоларнинг ечими руҳий борлиғимизни ишлатиб, ҳаётий ва жисмоний табиатимизни ўзгартирадиган руҳий ўзлигимиз бўлган илоҳийлигимизни биздаги илоҳийликни англаш ётади”[5]. Гўш ўзимиздаги илоҳийликни англаш учун энг аввало инсон маънавиятини англаш керак бўлади, бунинг учун эса руҳий ҳиссиётларимизни поклашимиз зарур. Одамлар бунга қачон ички ҳис – туйғуларини англай олганда ва айрим ҳиссий табиатнинг одатларидан халос бўлгандагина покланади. Бироқ инсон учун ўзгармас туйғу севги бўлиши керак, бу барча воситалар учун асос бўлиб хизмат қилади. Аслини олганда севги юракка ҳос бўлиб, бир хилликка мувозанатини сақлаши лозим. Аммо бу восита ҳам яъни севги ҳам тозалаш – покланишдан ўтиши шарт. Биз бир нимани ёддан кўтармаслигимиз керакки, бу дунё гўзаллигига ҳос севги эмас балки оллоҳга бўлган муҳаббатдир. Севгининг моҳиятига кўра жозибадорлиги ягона Оллоҳга бўлган бирлиги билан қувончлидир. Марказий Осиё халқларининг фалсафасида севги, муҳаббат тушунчаларини асосан Оллоҳга юналтиради. Хусусан “машуқа, ёр” каби тушунчаларнинг маъноси ҳам Оллоҳ деган сўзларни англатади.

Йога фалсафасида севги Олийга йўналтирилади, агарда бошқа мавжудот ёки бирор нарсага қаратилаган бўлса ҳам унинг маъноси Олий англатиши лозим. Олийга бўлган севгида худбинликка чўмилтирилган даъволар бўлмаслиги шарт. Ўзининг моҳиятига қарасак севги биллур каби соф ва тоза бўлиши керак аммо, инсон онгида бироз аралашувга дуч келади. Бизнинг онгимизда севгининг сифати озми – кўпми ўзгариш билан билан мутоносиблик ҳосил қилади. Севгининг эгалик инстинктилиги ҳаётий муҳаббатдан далолат беради. Одамлардаги ҳаёти эгалик севгиси ўзгарувчан ва нисбий бўлади. Аммо Оллоҳга бўлган севги эса мутлоқ ва ўзгармасдир сабаби, фоний дунёда ҳам абадий дунёда бир хилликда тураверади[6].

Файласуф Вивекананднинг фикрларига кўра севгининг илоҳийлиги унинг ҳақ Таолога етаклашидир, худди Йога таълимоти сингари. Худога бўлган илоҳий севгининг бир дақиқалик инсонни ақлини олишлиги умрбоқий эркинлик кучига эриштиради. Агарда инсон Худога бўлган севгига эришса худди нирванага эришган сингари абадий хотиржамликка эришади, нафрат ва ғабдан йироқда бўлади ва ҳар доим Худо яратган барча нарсага меҳр тўла қалб билан боқади. Аммо биз уни дунёвий ташвишларимиз ва истакларимиз билан унга эришаолмаймиз, бунинг барча дунёвий ташвишлардан воз кечган ҳолда Худога

бўлган севгига интилишимиз зарур бўлади. Юқорида айтганимиздек, илоҳий севгига эришиш ва унга сингиб кетиш инсонга домий мамнунлик ҳис қилади ва ҳамма нарсани яхши кўради [7].

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendation).

Хулосамиз шуни кўрсатадики инсон табиатининг энг пастки турларини юқори босқичга олиб чиқиб уни буйсундиришга бўлган барча ҳаракатлар ҳозиргача бирор бир тайинли натижани кўрсатмаяпти. Бу мувафакқиятсизликларнинг асосий сабаби онгимизни барча динларга нисбатан маънавий озукачи сифатида қараб бу динларда инсониятни илоҳийлаштира олмаганимиздандир деб қарайди. Гўш ўзимиздаги илоҳийликни англаш учун энг аввало инсон маънавиятини англаш керак бўлади, бунинг учун эса руҳий ҳиссиётларимизни поклашимиз зарур. Одамлар бунга қачон ички ҳис – туйғуларини англай олганда ва айрим ҳиссий табиатнинг одатларидан халос бўлгандагина покланади. Ҳар қандай ҳолат ҳам Тангри томонидан юборилаётган офат, кулфат, бахт ва омадни инсон тоблаш ва синовни эканлигини агарда шу синовлардан Худонинг илоҳий севгисига етишиши ва энг муҳими ички хотижамлигини қабул қилиши мумкин. Шу сабабли ҳар қандай азоб – уқубатларда руҳнинг чақирувига ички руҳиятимиз билан тайёр турмоғимиз шарт

REFERENCES

1. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АҲЛОҚНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБЛИГИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 1226-1235.
2. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНING ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (7), 35-39.
3. Жуманиёз Султонович Раматов, Машкура Инамжанована Рахимова, & Миршод Нўъмонович Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ИСЛОМИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1031-1036.
4. 3. Н. Бобошев, М.Н.Ҳасанов, & Э.А.Нуруллаев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ АСОСЧИСИ СИФАТИДА . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 108–115. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/new/article/view/623>
5. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.
6. J. S. Ramatov, M. Hasanov AL-FAROBIIY SIYOSIY DAVRAN VA IJTIMOIIY-MADANIY AHVOL // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/al-farobiy-davridagi-siyosiy-va-izhtimoiiy-madaniy-vaziyat> (kirish sanasi: 12.11.2022).
7. М.Н.Ҳасанов, А.А.Азимбаев, Ҳалилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>

8. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 952-956.
9. Ramatov, J.S., Valiev, L.A., Xasanov, M.N. XIX ASRDA HINDISTONDAGI IZHTIMOIY - FALSAFIY JARAYONLAR // ORIENSS. 2022. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hih-asrda-indistondagi-izhtimoiy-falsafiy-zharayonlar> (kirish 12/11/2022).
10. Ф. А. Кушаков, М. Н. Ҳасанов, Р. Ў. Баратов, Ж. С. Раматов, & С. Ҳ. Султанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ХУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 803-810.
11. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Хасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
12. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрнийёзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
13. Hasanov, M., & Tuhtaboev, E. (2021). THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS). *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 2(05), 1-6.
14. Hasanov M., Tuhtaboev E. THE PERFORMANCE OF THE PERFECT MAN IN THE EASTERN RENESSANCE (ON THE EXAMPLE OF FARABI'S VIEWS) // *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 1-6.
15. М.Н.Ҳасанов, Д.А.Ҳафизов, Р.Х.Тоиров, & Х.Қ.Болтабоев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ЯШАГАН ДАВРДАГИ ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 137–140. Retrieved from <http://www.wsjournal.com/index.php/new/article/view/627>
16. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
17. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.
18. Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1070-1078.
19. Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. *World scientific research journal*, 9(2), 37-42.
20. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.